

MODERN TÜRKİYE’DE EĞİTİMBİLİMSEL BİR SORUN: İSLAM-BİLİM İLİŞKİSİ

Yrd. Doç. Dr. Hasan Aydın
OMÜ Sinop Eğitim Fakültesi
haydin@omu.edu.tr

Son yıllarda, medyada boy gösterip din adına söz söyleyen ilahiyatçıların ve siyasilerin ağzında, dinle ilgili olarak yazılan kitaplarda ve hatta eğitimbilimsel değeri olduğu savlanan ilk ve orta dereceli okullar için hazırlanmış ders kitaplarında sık sık tekrarlanan bir deyiş vardır. Bu deyiş, öz olarak ‘*İslam bilimi teşvik eder*’ önermesiyle özetlenebilir. Bu önermenin sık sık tekrarlanması ve gündeme getirilmesi hiç de nedensiz değildir; zira, İslam ulusları, modern dönemde, bilimsel gelişmeleri izleyememiş Özdemir İnce’nin deyişiyle, ‘*Kopernik devrimini iskalamış; bu yüzden de geri kalmıştır.*’ Seküler bakış açısından yana olanlar bu geri kalmışlığı, alt yapıdan kaynaklanan unsurları hesaba katmakla birlikte, İslamın her şeye müdahale eden Tanrı odaklı düşünsel çerçevesiyle ilişkilendirmektedir. Bundan rahatsız olan ve modern dünyanın ve Kopernik devriminin sunduğu insan eksenli seküler bakış açısını özümseyemeyen İslami duyarlılığı ağır basan kesimler, anılan geri kalmışlığın ve bilimi takip edememenin İslamî düşünsel çerçeveden kaynaklanmadığını göstermek için anılan argümana sarılmaktadırlar. Dini çıkarları için kullanmaktan ve ‘*dinin ahlaksal ve siyasal yaşamda boyun eğdirici ve itaat ettirici fonksiyonunun işlevselliğinden*’ bir türlü vazgeçmeyen siyasiler de, aynı psikolojik itkilerle, siyasal çıkarları uğruna bir olgunun üstünü örtmek ve çocuklarımızı görünüşte bilime teşvik etmek için, ‘*İslam bilimi teşvik eder*’ önermesinin okul kitaplarında pekiştirilmesine ön ayak olmaktadır. Siyasal telkinlerin etkisi altında kalan eğitimbilimciler de bu sürece katılmakta ve ders müfredatında bu konuya ayrı bir önem vermektedirler. Zira onlarca, ortaçağda başarı göstermiş İslam düşünürlerinin başarısı İslamın bilgiye vurgusundan kaynaklanmaktadır; bu nedenle onları övmek, onların model alınmasına ve çocuklarımızın kültürel kompleksten kurtulmalarına katkı sağlayacağı gibi, İslam ve bilim arasındaki olumlu ilişkiye gönderme yapmak, yine onları manevi yönden de bilim ve bilimsel düşünceye motive etmede kolaylık sağlayacaktır. Bu yüzden anılan olgu, seküler nitelikli bilimin temelleri çoğu kez görmezden gelinerek ilk ve orta öğretimin bir parçası haline getirilmiş durumdadır.

Gözlemlediğim kadarıyla, eğitimin ve medyanın bir etkisi olsa gerek, son dönemlerde yetişen kuşaklar (özellikle 1980 sonrası kuşaklar), ‘*İslam bilimi teşvik eder*’ önermesi konusunda, o denli koşullandırılmış durumda ki, aksinin olası olabileceğini, dinle bilimin tümüyle farklı etkinlikler olduğunu düşünmek bile istemiyorlar. Nitekim, Türk İslam düşünce geleneğinde etkisi olduğu anlaşılan ve özde din ve bilimin farklı olmadıklarını ima eden

Süleyman Ateş de, bu olgudan kuşku duymayanlardan birisidir. Hepimizin sık sık duyduğu, son dönemlerdeki kuşakları biçimlendiren argümanı gelin onun söyleminden dinleyelim:

“Kur’an’ın ilme verdiği değer, her türlü takdirin üstündedir. Kur’an’ın inen ilk ayeti, oku emriyle başlar; okumanın vasıtası olan kalemden, öğretimden söz eder... Kur’an-ı Kerim ilmi nur, cahilliği karanlık; alimi görür, cahili kör kabul etmekte, ‘bilenlerle bilmeyenler bir olur mu, ancak akıl sahipleri ibret alır’ (Zümer,9), ‘Allah’tan, ancak alim kulları lâyıkiyle korkar’ (Fâtır,28) gibi ayetleriyle dinin gerçek manasını, Allah’ın kudret ve azametini ancak bilginlerin gereği gibi anlayacağını ifade etmekte, ‘bilmiyorsanız, bilenlerden sorun’ (Nahl,43) ayeti ile de, her şeyi ehlinden, bileninden sorup öğrenmeyi öngörmektedir... İslamın üstün gördüğü, değer verdiği ilim, sadece din ilmi değil, mutlak ilimdir. İlmin her çeşidi, özellikle müspet ilimdir. Hz. Peygamber, ilmi, Müslüman’ın yitiği saymakta, nerede bulursa almasını, Çin’de dahi olsa, gidip öğrenmesini emretmektedir. Kur’an-ı Kerim, her vesileyle insanın gözünü kainata, tabiata çevirmekte, tabiat varlıklarının yaratılışını, bu yaratılıştaki ince ilim, hikmet ve sanatı araştırmaya davet etmektedir.”(S. Ateş, İslama İtirazlar ve Kur’an-ı Kerim’den Cevaplar, Yeni Ufuk Neşriyatçılık, Ankara 1971, ss. 212 vd.)

Acaba İslam dinsel bildirilerine bütünsel açıdan, tarihsel eleştiri yöntemiyle bakıldığında, yeni kuşağa ‘İslam bilimi teşvik eder’ önermesini aşlamayı öngörenlerin ileri sürdüğü gibi, bilgi kavramının içeriğine olumsal bilimleri katmakta mıdır? İslam dinsel bildirilerinin savunduğu dinsel antropoloji, insansal-deneyssel bilgiyi olurlamakta mıdır? Yine klasik dönem İslam düşünürlerinin bilimsel bir başarısı var mıdır? Varsa bu İslam’dan mı kaynaklanmaktadır? Bu sorular analitik bir bakışla irdelemeye değerdir; kanımca bu irdeleme, son dönemlerde sık sık duyduğumuz özde İslamcı ya da bilgiyi islamileştirmeyi hedefleyen ideolojiye hizmet eden söylemin yoklanması açısından zorunudur.

İslamın Bilim İmgesi:

İnsanlığa Her Şeyi Tanrı mı Öğretti ?

İslam dinsel bildirileri bilgiyi, Tanrı odaklı düşünsel çerçevesi gereği, tanrısal açıdan ele alır ve bu nedenle daha çok tanrısal bilgiden söz eder. O, insansal bilgiden söz ettiğinde, hiyerareşik ve dikey yapılanmasına koşut olarak öncelikle, tanrısal bilginin açınlanma ve dışsallaşma araçları olarak görülen, vahiy ve ilhama gönderme yapar. Bir başka deyişle, İslam peygamberinin, ‘bilgi üçtür; onlar da, Kur’an, doğru (sahih) sünnet ve ferâizdir’ şeklinde açık bir biçimde özetlediği insansal bilginin dayanak ve temel alanlarını, Kur’an, biraz daha detaylandırarak, ‘bilgiyi vahiy ya da vahiy ürünü olarak sunulan öğreniler’ anlamında kullanır ve onu Tanrıya iletişim kurduğu savlanan seçkinlerin ayrıcalığı olarak sayar. Nitekim İslam dinsel bildirileri, insansal bilginin tanrısal bilginin açınlanmış ya da dışsallaşmış biçimiyle ilintisini beş farklı şekilde ortaya koymaktadır.

a- Peygambere, vahiy ve ilham aracılığıyla, seslendiği insanlara iletmesi için, Tanrı’dan gelen bir bilginin bulunduğunu ifade eden bildiriler:

“Sana ‘gelen bilgiden’ sonra eğer onların arzularına uyarsan, Tanrı’dan sana ne bir koruyucu, ne de bir yardımcı bulabilirsin”(Bakara,120). “Sen, kendilerine kitap verilenlere, tüm kanıtları göstersen de, onlar yine de senin kıblene uymazlar, sen de onların kiblesine uyacak değilsin. Onlar birbirlerinin kiblelerine de uymazlar. Eğer ‘sana gelen bilgiden’ sonra onların arzusuna uyarsan, kuşkusuz zalimlerden olursun” (Bakara,145). “Kim, ‘sana gelen bilgiden’ sonra bu konuda seninle tartışır da ki: Gelin çocuklarımızı ve çocuklarınızı, hanımlarımızı ve hanımlarınızı ve kendimizi çağıralım da, sonra lanetle dua ederek, Tanrı’nın laneti üzerimize olsun, diyelim” (Ali İmran,61). “Hayır, onlar bilgisini kavrayamadıkları ve ‘kendilerine henüz yorumu gelmemiş’ olan şeyi yalanladılar” (Yunus,39). “Sana ‘gelen bu bilgiden’ sonra onların arzularına uyarsan senin için, Tanrı’dan ne bir dost, ne de bir koruyucu olur” (Rad,37). “[İbrahim], ey babacığım, kuşkusuz ‘bana sana gelmeyen bir bilgi geldi’. Bana uy da, seni düzgün bir yola iletayım [dedi]” (Meryem,43).

b- Tanrı’nın insanlara, tarihin belirli dönemlerinde peygamberler aracılığıyla, bilgiyi, kitabı, hikmeti, okumayı, yazmayı, konuşmayı, çeşitli zanaatları, rüya ve kutsal kitap yorumunu ve daha bilmedikleri bir çok şeyi öğrettiğini ifade eden bildiriler:

“Tanrı, sana ‘kitabı ve hikmeti indirdi’, ve daha bilmediğin birçok şeyi öğretti” (Nisa,113). “Nitekim içinizde, size ayetlerimizi okuyan, sizi arındıran ve size, ‘kitabı ve hikmeti’ öğreten, daha önce bilmediğinizi bildiren sizden bir peygamber gönderdik”(Bakara,153). “Derken kullarımızdan, katımızdan bir ‘hikmet vermediğimiz’ ve tarafımızdan bir ‘bilgi öğrettiğimiz’ bir kulumuzu buldular. Musa ona dedi ki: Doğruya iletici [bilgi] olarak sana öğretilenlerden, bana da öğretmen için sana uyabilir miyim?” (Kehf,65-66). “Ona [Davud’a], sizi savaşların şiddetinden korusun diye ‘zırh yapmayı’ öğrettik” (Enbiya,85). “Böylece Yusuf’u [O] yere yerleştirdik ki, kendisine ‘rüya yorumunu’ öğretilim”(Yusuf,21). “Gerçekten o [Yâkub], kendisine ‘öğrettiğimiz için’ bilgi sahibiydi” (Yusuf,28). “Size [bu kitap yani Kur’an aracılığıyla] sizin de babalarınızın da bilmediği şeyler öğretildi” (Enam,91). “Adem’e bütün ‘adları’ öğretti” (Bakara,31). “Tanrı ona, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini bildirmek (öğretmek) için, yeri eşeleyeyen bir karga gönderdi” (Maide,31). “Kur’anı öğretti. İnsanı yarattı. Ona açıklamayı öğretti” (Rahman, 2-4). “O [Tanrı] kalemle ‘yazı yazmayı’ öğretti. İnsana bilmediğini öğretti” (Alak,4-5).

c- Tanrı’nın, insanlardan dilediğini seçerek, ona bilgi, kitap hikmet ve hüküm verdiğini ifade eden bildiriler:

“O hikmeti dilediğine verir, kime hikmet verilirse ona çok hayır verilmiş olur. Ancak sadece akıl sahipleri düşünüp ibret alırlar” (Bakara,269). “Güçlülük çağına erişip olgunlaşınca ona [Musa’ya] hüküm ve bilgi verdik” (Kasa,14). “Lut’a da bilgi ve hüküm verdik” Enbiya,74). “[Peygamberlerin] her birisine bilgi ve hüküm verdik” (Enbiya,88). “O (Yusuf) olgunluk çağına gelince, kendisine bilgi ve hüküm verdik” (Yusuf,12). “And olsun ki, biz hem Davud’a hem de Süleyman’a bir bilgi verdik” (Neml,115). “Sana, Rûh’tan soruyorlar. De ki: Rûh, Rab’bimin emrindedir. Size bilgiden çok az bir şey verilmiştir” (İsra,85)

d- Tanrı'nın dua karşılığında bilgiyi artırdığını ifade eden bildiler:

"Tanrı, onun [Musa'nın duası karşılığında] bilgisini ve gücünü artırdı." (Bakara,247). "Gerçek hükümdar olan Tanrı yücedir. Sana vahyedilmesi tamamlanmadan önce Kur'an'da acele etme ve Rab'bin bilgimi artır, de" (Taha,114).

e- Gerçek bilgiyi içerdiği ileri sürülen, kitabın bilgisine sahip olmayanların ve dinsel bildirilere inanmayanların, tüm bilgilerinin zan ve olayların dış görünüşünün bilgisinden ibaret olduğunu ifade eden bildiriler:

"Onların içinde [kitap sahiplerinin], kitabı bilmeyen ümmiler vardır ki, tüm bildikleri boş kuruntudan ibarettir. Bunlar sadece zanna kapılmaktadırlar" (Bakara,78). "Dediler ki, bu dünya hayatımızdan başka bir şey yoktur, ölür ve yaşarız; bizi zamandan başkası helâk etmiyor. Oysa bu hususta onları hiçbir bilgileri yoktur. Sadece zanda bulunuyorlar" (Casiye,24). "Eğer doğru sözlü iseniz, bana bundan başka bir kitap veya bir bilgi kalıntısı getirin" (Ahkaf,4). "Onların [İslam öncesi Arapların] çoğu, zandan başka bir şeye uymamaktadır; zan ise gerçek açısından bir şey kazandırmaz" (Yunus,36). "Onların bu konuda, hiçbir bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Zan ise gerçekten yana bir şey kazandırmaz. Sen, bizi anmaktan yüz çeviren ve dünya hayatından başka bir şey istemeyenlerden yüz çevir. İşte onların bilgidен erişebilecekleri budur" (Necm,27-29). Bu konuda onlar zandan öte bir bilgiye sahip değildirler. Kesin olarak onu öldüremediler" (Nisa,157). "Onlar dünya hayatının sadece dış görünüşünü bilirler" (Rum,6-7).

İslamda İnsansal Bilgi :

Tanrıyla İletişim Kuran Seçkinlerin Bir Ayrıcalığı mı?

Öyle anlaşılıyor ki, yukarıda sıraladığımız bildiriler, insanlık tarihini bir peygamberler ve seçkinler tarihi olarak algılamakta, insanlığın uygarlık adına tüm kazanımlarını, onlar aracılığıyla tanrısal bir temele dayandırmakta ve seçkinlerin bir ayrıcalığı gibi sunmaktadır. Bu durum, 'bilgi Çin'de de olsa gidip alınız' ya da 'bilgi Müslüman'ın yitiğidir nerede bulursa almalıdır' gibi, onun olup olmadığı kuşkulu olan Hz.Muhammed'in sözlerine de, eğer gerçekten ona aitseler, belli bir anlam yüklemekte ve Gazzâlî'nin de kaydettiği gibi onlarla tevhit (Tanrı'nın tekliği) bilgisinin ya da tanrısal temele dayandığına inanılan bilgilerin kastedildiğini göstermektedir. Çünkü Kur'an her ümmete bir peygamber gönderildiğini söylemekte ve onlar aracılığı ile insanlığa kimi şeylerin öğretildiğini belirtmektedir. Bu nedenle Hz. Muhammed, eski peygamber ve kutsal metinlere sık sık gönderme yapmakta, 'bizden öncekilerin şeriatı bizimde şeriatımız' demektedir. Ancak, alınan bilgilerin İslam dinsel bildirilerine uygunluğunu şart koşmaktadır. Burada bir olguya daha dikkat çekmekte yarar vardır. O olgu, İslam dinsel bildirilerinin, peygamberlerin dışında, kimi seçkin insanlara da, Tanrı tarafından bilgi verildiğinin söylenmesidir. Nitekim, Kehf Suresi, 65. ayette geçen, 'biz ona tarafımızdan, bir rahmet ve katımızdan bilgi (ilm el-ledün) verdik' deyişiyle, Bakara Suresi, 269. ayetteki, 'Tanrı hikmeti dilediğine verir' ifadesi, peygamberlerin dışındaki

seçkinleri imlemektedir. Bu nedenle, İslam bilginlerinin çoğu, anılan ayetlere ve kimi hadislerle dayanarak, ledünnî (*ilhamla verilmiş bilgi*) bir bilgiden söz etmişler ve bu bilgiyi, velî, şeyh, mehdî, müceddid (*yenileyici*) gibi insanlara ait saymışlardır. Onlarca Tanrı, Hz. Muhammed'le vahiy kapısını kapatmış, ama ilham kapısını kapatmamıştır. Bu nedenle, onlarca, her türden bilgisel gelişme, hala Tanrı'nın seçkin kullar aracılığıyla, insanlığa bir lütfu olarak algılanmakta ve tanrısal bir temele dayandırılmaktadır.

İslam Dinsel Bildirileri:

Sıradan İnsanlar Deneysel Bir Bilgi Elde Edebilir mi?

Kur'an, analarının karınlarından bir şey bilmez halde çıkartılan insanların, hem şükretmelerini sağlamak (Nahl, 78) hem de onları sınamak için Tanrı tarafından kulaklar, gözler ve kalpler verildiğini belirtmiş (İnsan, 2); onlardan sahip oldukları bu araçlar vasıtasıyla, hem Ku'ran ayetlerini hem de orada Tanrı'nın göstergeleri olarak sunulan, doğadaki kimi olgu ve olayları gözlemlemelerini istemiştir. İnsana yetilerini hem Kur'an'a hem de kendisine ve doğadaki olgulara çevirmesini telkin eden bu türden bildiriler, aşağıda göreceğimiz gibi, buldukları bağlamlardaki işlevleriyle birlikte ele alındıklarında, temel erek olarak, insan deney ve tecrübesinin sınırları dışında kalan metafizik içerimli dinsel bildirileri, insan tecrübesinden yararlanarak desteklemeyi ve tanrısal hikmet ve göstergelere dikkat çekmeyi hedeflemektedir. Söz konusu anlayışı, *'yeryüzünde ve kendi nefislerinde kesin bir inançla inanacaklar için ibretler vardır'* (Zariyat,20-21) ve *'onlara dış dünya da ve kendi nefislerinde ayetlerimizi göstereceğiz ki, böylece onun hak olduğu kendilerine açıkça belli olsun'* (Fussilet,53), bildirisiyle yalın bir biçimde ortaya koyan Kur'an'da, insanı, evrendeki varlık, nesne ve olayları gözlemeye davet eden bildirileri, *'gözlemlenmesi istenen nesnelere göre'* üç grupta toplayabiliriz:

a- İnsanı, kendisini gözlemlemeye teşvik eden bildiriler :

"Şu halde insan neden yaratıldığına bir baksın ? O, erek ve kadının bel ile göğüsleri arasından atılan bir sudan yaratıldı. Şüphesiz gizliliklerin ortaya çıktığı gün, Tanrı insanı tekrar yaratmaya kadir" (Tarık,59). "Kendileri nefisleri üzerinde düşünmediler mi? Tanrı yeri ve bunların arasındakileri ancak hak üzere belirlenmiş bir süreyle yaratmıştır. Gerçekten insanların çoğu, Rab'lerine kavuşmayı inkar ederler" (Rum,8).

b- Dış dünya ile dış dünyadaki varlık, nesne ve olayları gözlemlemeye teşvik eden bildiriler:

"Gökleri yedi kat olarak yaratan O'dur. Rahmân'ın bu yaratmasında bir düzensizlik bulamazsın. Gözünü bir çevirde bak, bir çatlak görebiliyor musun? Bir aksaklık bulmak için tekrar çevir bak. Göz umduğunu bulamayıp, bitkin ve yorgun düşer" (Mülk,3-4). "Ne oluyor ki, Tanrı'ya büyüklüğü yakıştıramıyorsunuz. Oysa O, sizi aşamalar halinde yarattı. Tanrı'nın, göğü yedi kat olarak nasıl yarattığını görmüyor musun? Aralarında aya aydınlık vermiş ve güneşin ışık saçmasını sağlamıştır" (Nuh,14-16). "İnsan yiyeceğine bir baksın. Doğrusu,

suyu bol bol indirmekteyiz. Sonra yer yüzünü iyi bir biçimde yarmakta orada taneli ekinler, üzüm, sebzeler, zeytin hurma ağaçları ve bahçelerde koca ağaçlı meyveler ve çayırlar bitirmekteyiz. Bunlar, sizin ve hayvanlarınız için birer geçimliklerdir” (Abese,24-31). “Ekmekte olduğunuzu gördünüz mü? Onu siz mi bitiriyorsunuz, yoksa biz mi? Dileseydik onu kuru bir çöl yapardık, siz de şaşar kalırdınız” (Vakıa,63-65). “İçtiğiniz suyu gördünüz mü? Onu bulutlardan siz mi indiriyorsunuz, yoksa indiren biz miyiz? Dileseydik, onu tuzlu yapardık. O halde şükretmeli değil misiniz? Yaktığınız ateşi gördünüz mü? Onun ağacını, siz mi yarattınız yoksa biz mi? Biz onu, hem bir ibret, hem de ihtiyaç sahipleri için bir yarar kıldık” (Vakıa,68-73). “Develerin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yerin nasıl yayıldığına bir bakmazlar mı?” (Ğaşiye,11-20).

c- İnsanı yer yüzünde gezinmeye ve bizzat kendi gözleri ile geçmiş milletlere ilişkin kalıntıları görüp ibret almaya teşvik eden bildiriler:

“[Halkı], zalim olduğu için, helak ettiğimiz nice kentler vardır ki, şimdi onların damları duvarlarının üstüne çökmüş haldedir. [Oralarda], nice kullanılmaz halde kuyu ve sağlam köşkler vardır. Akıl edecekleri kalplere ve duyacakları kulaklara sahip olmak için yeryüzünde dolaşmadılar mı? Doğrusu gözler kör olmaz, ama göğüslerdeki kalpler kör olur” (Hac,45-46. “De ki: Yeryüzünde gezinin de suçluların sonunun nasıl olduğuna bir bakın!” (Neml,69). “Yeryüzünde dolaşıp da, kendilerinden öncekilerin sonlarının nasıl olduğuna bakmadılar mı? Onlar kendilerinden daha güçlü idiler. Toprağı kazıp altüst etmişlerdi. Peygamberleri de, onlara açık delillerle gelmişlerdi. Demek ki, Tanrı onlara, haksızlık etmiyordu. Sonra, Tanrı'nın ayetlerini yalanlayarak ve onlarla alay ederek kötülük edenlerin sonu çok kötü oldu” (Rum,8-10). “Senden önce de peygamberlerle alay edilmişti. Ancak onlardan alay edenleri, alaya aldıkları şey çepeçevre kuşattı. De ki: Yeryüzünde dolaşın da, yalancılardan sonu nasıl olmuş bir bakın!” (Emam,10-11). “Ey Muhammed! Rab'binin hiç bir memlekette benzeri ortaya konmayan sütunlara sahip İrem şehrinde oturan Ad kavmine ne yaptığını görmedin mi? Vadide kayaları kesip yontan Semud kavmine, memleketlerde aşırı giden, orada bozgunculuğu artıran, sarsılmaz bir saltanat sahibi Fravuna, Rab'binin ne yaptığını görmedin mi? Rab'bin onları azap kırbacından geçmiştir. Doğrusu Rab'bin hep gözetlemekteydi” (Fecr,6-13). “Kendilerinden önce şimdi yurtlarında dolaştıkları nice nesilleri helâk etmiş olmamız onları doğru yola iletmedi mi? Şüphesiz bunda ibret vardır. Yine de duymuyorlar mı?” (Secde,26).

Yukarıda sunduğumuz ayetlerden de açık bir biçimde anlaşılacağı gibi, insanın kendi deney ve tecrübesiyle, gerek kendini, gerek evrende yer alan olgu ve olayları, gerekse tarihi kalıntıları gözlemlemesi ve üzerinde düşünmesini öneren bildiriler, sonul hedef olarak insanı, dış dünyadaki nesne ve olaylardan hareketle, tanrısal olana yönlendirmeyi amaçlamıştır. Nitekim, bu konuda sunulan bildirilerden, insanın kendisini gözlemlemesini öneren ayetler, bildirilere muhatap olanları, sonuç olarak, öldükten sonra dirilme ve Tanrı'nın sınırsız kudretine inandırmayı hedef edinirken, dış dünyadaki varlık ve olayları gözlemlemesini öneren ayetler de, hem evren ve evrendeki düzene hem de evrende yer alan varlık ve olayların

insanın ihtiyaçlarına uygun bir biçimde yaratıldığına dikkat çekerek, muhatapları psikolojik ve zihinsel olarak etkileyip, Tanrı'ya ve tanrısal bildirilere inandırmayı ereklemektedir. Öte yandan, insanı yeryüzünde gezinmeye ve bizzat kendi gözleri ile geçmiş milletlere ilişkin kalıntıları görmeye davet eden ayetler de, çeşitli milletlerin tarih sahnesinden silinmesini, tanrısal cezalandırmanın bir sonucu olarak gören İslam öncesi Arapların tarihi algılayışlarıyla ilintilidir ve onları, bu inançlarından hareketle, tehdit etmek suretiyle, psikolojik bir olgu olan korkuyu kullanıp, geçmiş kavimlerin, başına gelenlerden ibret alarak, tanrısalılığı ileri sürülen dinsel bildirilere inandırmayı hedeflemektedir. Bu nedenle anılan bildiriler, olaylara bilimin yaptığı gibi “nasıl” ve “neden” sorularıyla değil, daha çok tanrısal hikmetlerin ve doğadaki Tanrı'nın göstergelerinin keşfine dönük olan “niçin” sorusuyla bakmaya yönlendirmektedir. Yani, insana, doğaya, erekselci bir bakışla yönelmeye çağırılmaktadır.

İslamda İnsanın Bilgi Yetileri:

Tanrı Yaratmadan Bilgi Elde Edilebilir mi ?

Durum her ne olursa olsun, söz konusu ifadeler, acaba insana, kendi başına, sahip olduğu yetiler aracılığıyla, tanrısal müdahale olmaksızın bilgi elde etme imkanı tanımakta mıdır ? Bu soru ciddiye alınması gereken bir sorudur ; çünkü tanrısal merkezli düşünsel çerçeveler, evrendeki her türden etkinliği, son kertede götürüp Tanrı'ya bağlamakta ve çoğu kez evrende, O'nun dışında etkin bir öznenin bulunduğunu yadsımaktadır. Tanrı odaklı bir düşünsel çerçeveyi savunduğu izlenimini doğuran, Kur'an'da, durum farklı mıdır ? Bu soruya evet yanıtını vermek, hiç de kolay değildir. Çünkü İslam dinsel bildirileri, gerek birey gerek toplum, gerekse evren anlayışıyla, bütünsel açıdan ele alındığında, her şeyi götürüp son çözümlemede, Tanrı'nın öncesiz bilgisi ve öncesiz tasarımına bağlamaktadır. Evrendeki her şey, öncesiz, değişmez tasarımın bir parçası olduğu ve bu tasarım, tanrısal irade, kudret ya da tanrısal yaratma ile dışsallaştığı için, İslam dinsel bildirilerine göre, tanrısal tasarım, tanrısal irade ya da tanrısal yaratmanın dışına çıkabilecek hiç bir etkinlik düşünülemez; çünkü o, *'Tanrı dilemedikçe, siz dileyemezsiniz'* (İnsan,30) demektedir. Bu durumda, tanrısal bir müdahale olmaksızın, insanın kendinde var olan yetileri aracılığıyla, kendiliğinden bilgi elde etmesi olanaksızlaşmaktadır. Bu sonucu, Kur'an'dan çıkarsanan tikel irade ya da kazanma (kesb) kuramı değiştirmemektedir; zira onlar da, son kertede tanrısal bilgi, irade ve yaratmaya dayanmaktadır. Ortaya koyduğumuz bu argümanlardan hareketle, İslam dinsel bildirilerinin varlıkları, varlıkbilimsel açıdan, a- kendi başına var olan ve varlığı başkasına bağlı olmayan Tanrı ve b- Tanrı'nın dışında olmakla birlikte, hem varlık hem de etkinlik açısından Tanrı'ya bağlı olan varlıklar olmak üzere iki kategoride ele aldığı sonucunu çıkara biliriz. Şu halde, anılan varlıkbilim anlayışı da, evren ve evrende yer alan her türden etkinliği, tanrısal tasarımın açınlanmasını imleyen, tanrısal irade (İnsan,30), tanrısal emir (Araf,4) ve tanrısal yaratmanın (Saffat, 96) sürekliliğiyle ilintilendirmekte; bu anlayışın bir sonucu olarak da, Tanrı'nın dışında üretken bir etkinliğe sahip herhangi bir varlığın bulunduğunu düşüncesini

yadsımaktadır. Tanrısal bilginin açınlanma ya da dışsallaşma araçlarından birisi olan yaratmadaki sürekliliği, ‘O [Tanrı] her an bir iştedir’ (Rahman,29) ayetiyle vurgulayan Kur’an’da, Tanrı’nın yaratıcılık etkinliği, her şeyi, o kadar kuşatmaktadır ki, dinsel bildirilerin geneli içersine serpiştirilmiş dinsel antropolojisinin bir uzantısı olarak, “sizi de edimlerinizi de yaratan Tanrı’dır”(Saffat,96) denilmektedir. Tanrısal yaratmaya ilişkin olarak ortaya konan söz konusu bu anlayışın bir yansıması olarak, İslam dinsel bildirileri, çoğu, kendisine muhatap olanları psikolojik yönden baskı altında tutma ve Tanrı’nın mutlak kudretine işaret etme amacıyla, insansal yetilerin kullanımını, Tanrı’nın dilemesine ve yaratmasına bağlayan şu deyişlere yer vermektedir :

“Tanrı, onların [inanmayanların], ‘kalplerini (zihin) ve kulaklarını’ mühürlemiştir, ‘gözlerinin’ üzerinde de bir örtü vardır. İşte onlara büyük bir azap vardır.” (Bakara,7). “Tanrı, dilesiydi, ‘işitme ve görme yetilerini’ alırdı. Tanrı’nın her şeye gücü yeter” (Bakara,20). “Onlardan [İnanmayanlardan], seni dinleyenler var. Ancak biz onu [Kur’an’ı], ‘anlamamaları için kalplerinin (zihinlerinin) üstüne örtüler, kulaklarına da bir ağırlık koyduk’. Onlar tüm mucizeleri görseler de sana inanmazlar. Nitekim sana geldiklerinde seninle tartışırlar. İnkarcılar, bu öncekilerin masallarından başka bir şey değildir, derler” (Enam,25).

Bu ifadeler karşısında, İslam dinsel bildirilerinin, ‘hiç düşünmüyor musunuz, ibret almıyor musunuz, bilenle bilmeyen bir olur mu?’ gibi deyişleri, önemli bir anlam kaybına uğramaktadır. Çünkü Kur’an, bu etkinlikleri, Tanrı’nın, öncesiz bilgisi ve bu bilgisiyle doğrudan ilintili, dilemesiyle ilişkilendirmektedir. Bu durumda insana düşen, salt Tanrı’nın öncesiz tasarımı ve yaratmasının yönlendirdiği bir araç ya da Tanrı’nın dışsallaştırdığı eylemlere mahal olmak ya da Tanrı’nın yarattığı eylemleri kazanmaktır. Nitekim, Kur’an insansal eylemlerden söz ettiğinde kesbten, yani kazanmaktan söz etmekte ve bunu da, bi iznillah diyerek, Tanrı’nın izin vermesine bağlamaktadır.

‘İslam Bilimi Teşvik Eder’i Eğitimin Bir Parçası Haline Getirmenin Kimi Sakıncaları:

Bu koşullar altında, Kur’an bilgiyi, ya seçkinci anlayışla, tanrısal vahiy ve ilhama ya da sıradancı anlayışla, tanrısal yaratmaya indirgemekte, bu durumda da, İslamın bilimi teşvik ettiği ve insanı doğayı incelemeye yönlendirdiği önermesi, zorlama bir çevirtiyeye (*te’vil*), bir başka deyişle saptırmaya dönüşmektedir. Çünkü böylesi bir sav, ne Kur’an’ın misyonu ne de onun dinsel antropolojisiyle örtüşmektedir. Doğru olamadığı açık olan anılan öncül, İslamcıların, siyasilerin ve eğitimbilimcilerin dilinde, din propagandası yapmada ve bilimin islamileştirilmesi suretiyle, dinsel bir düşünsel çerçeveye oturtulmasında önemli işlevler yüklenmektedir ve okul kitaplarında gerçekliği varmış gibi genç nesillere aşılacak istenmektedir. Oysa bu, ortaçağın Tanrı odaklı düşünsel çerçevesine geri dönüşü imlemektedir ve Mustafa Kemal Atatürk’ün, ‘en gerçek yol gösterici bilimdir’ anlayışını

böylelikle, *'en gerçek yol gösterici dindir'* anlayışına dönüştürmeyi ereklemektedir. Bu dinin güdümünde bir bilim ve eğitim anlayışına, bir başka deyişle tarihten ders almayarak ortaçağın din odaklı düşünsel çerçevesine geri dönmek ve ayrıca modern bilimin hangi temel üzerinde yapılandığını kavramamak demektir. Farkına varalım ya da varmayalım, hiç bir gerçekliği olmayan ve kavramların tarihsel süreç içerisinde geçirdiği içeriksel evrimi görmezden gelen bir anlayışın, yani bir din olarak İslamın bilimi teşvik ettiği, İslamla bilim arasında olumlu bir ilişkinin olduğu düşüncesi ve bunun eğitimin bir parçası haline getirilmesi, gerçeği yansıtmamasının ötesinde kendi içinde önemli sorunlar da barındırır.

*Bunların ilki, bilimle İslam dinsel bildirimlerinin ereğinin karıştırılmasında ortaya çıkar. Nitekim, İslam dinsel bildirimleri, evrendeki her türden olguyu Tanrı'ya bağlar ve O'nun bir göstergesi olarak sunar. Yani onların yapmak istediği, insanı, evren ve gözlemlenen evrendeki amaçlı düzenden hareketle, evrenin nedeni olarak kabul edilen Tanrı'ya ulaştırmaktır; bir başka deyişle İslam dinsel bildirimlerinin ereği, döneminin düşünsel mirasına uygun olarak Tanrı odaklı bir düşünsel çerçeveyi savunmaktır. Bu oldukça doğaldır, zira bir din olarak İslamın ereği insanı Tanrı'yla buluşturmaktır. Oysa bilim, evreni tanrısal bir ürün olarak değerlendirmeyi ve açıklamalarında Tanrı'ya yer vermez. O, evreni kendi iç işleyişi ile seküler bir zemine ele alır ve sonul açıklamalardan, kendi gelişimine ket vuracağı, önünü tıkayacağı için kaçınır; çünkü o, insan eksenli, seküler bir düşünsel çerçevenin ürünüdür; onun başarısının temelinde de bu yatmaktadır.

*İkincisi, analitik bir bakışla ele alındığında, İslam dinsel bildirimlerinin aslında gözlemlenmesini ve üzerinde düşünülmesini istediği şey, dış dünyadan çok, dış dünyadaki olgulardan söz eden kendi ifadeleridir. Ya da o, dış dünyayı gözlemlerken kendi bakış açısıyla, yani Tanrı'ya ulaştıracak bir bakış açısıyla gözlemlememizi istemektedir. Dolayısıyla İslam dinsel bildirimleri, oluştuğu dönemin Tanrı odaklı anlayışının bir ürünü olarak, bir bütün olarak evrene erekselci bir bakışla yönelmeye teşvik eder ve Kur'an'daki ifadeler üzerine düşünmeye çağırır. İslam bilimi teşvik eder önermesi, inananlara, psikolojik açıdan hoş görünebilir; hatta bilimi teşvik eden bir dinimiz var diyerek övünmelerine vesile olabilir. Ancak bu durum, ne İslam dinsel bildirimlerinde varolan ve orada duran Tanrı odaklı anlayışı ne de İslam dünyasında, 12. yüzyıllardan sonra bilimin içine düştüğü sefaleti değiştirebilir.

*Üçüncüsü, dinsel bildirimlerin, bilimi teşvik ettiği öncülü, bilimi dinsel bir temelden hareketle meşrulaştırmaya dönüktür ve hiç de çağcıl bir tutum değildir. Bu tutum, kökleri ortaçağa kadar uzanan ve bilimi dinin güdümüne sokan bir anlayıştır ve ortaçağ İslam dünyasında, bilimin kökleşmemesinin ana nedenlerinden birisidir. Çünkü anılan tutum, dinin bilime müdahalesini olurlamakta; onu, bilimsel açıdan neyin tartışılıp tartışılmayacağını belirleyen bir konuma oturtmaktadır. Böylesi bir anlayışın çocuklara aşılması, onların düşün dünyasını dumura uğratacak niteliktedir. Bu anlayışın bir ürünü olarak, öğretmenlerimiz evrim kuramından söz edemez hale gelmişlerdir. Kuşkusuz bu durum, gelişimi için özgür bir ortama gereksinim duyan bilimi de olumsuz yönde etkilemektedir.

Zira, dinsel bir zemine oturtulan bilimin eleştirelliği ve dinamikliği, durağanlığa ve saltıklığa feda edilmektedir. Bu nedenle, son on yıllarda, İslam bilimi teşvik eder öncülüne dayanarak, bilimin İslamileştirilmesi safsatasını ortaya atan İslamcılar ve bu safsatayı destekleyen siyasiler ve eğitim bilimciler, farkına varınsınlar ya da varmasınlar ortaçağın Tanrı odaklı dünya görüşünü yeniden hortlatmaya ve bilimi dinin güdümüne sokmaya, geleceğin bilim insanları olması beklenen çocuklarımızı Tanrı odaklı statik bir dünya anlayışına mahkum etmeye, eleştirel aklın, sorgulayıcı ve kuşkucu zihniyetlerin var olmasını engelleyen bir bakış açısının yerleşmesine hizmet etmektedirler.

*Dördüncüsü, İslam dinsel bildirilerinin bilgi kavramına yüklediği anlam, dinsel antropolojisi ile ilintilidir. İslam dinsel bildirilerinden, kasıtlı olarak yöntembilimsel bir hata yapılarak Tanrı odaklı bütünlükçü yapısı saf dışı edilip tek tek ifadeler cımbızla alınarak, o, ifadeler, konteksinden koparılarak, onlara bizim şu an anladığımız bilgi ve bilim anlayışı iliştilerilebilir. Tıpkı, oku yargısının aslında, Hz. Muhammed'in kendine Kur'an'ı tekrar et anlamındaki telkine yönelik anlamı görmezden gelinip, genelleştirilmesi ya da kalem, yazı vb. olguların Hz. Muhammed'in kendi bilinçaltıyla ve Yahudi ve Hıristiyanların kutsal kitapları olmadığı için Arapları hor görmeleri ve bir Arap olan Muhammed'in bunlara duyduğu bilinçaltı tepki ile bağıntıları kesilip evrenselleştirilmesi gibi. Oysa tarihsel eleştiri, anlama ve metin çözümleme yöntemlerinin, bir başka deyişle bilimsel anlama metodlarının gösterdiği gibi orada kastedilenler dinsel metinlerin okunması, yazılması ve öğretilmesidir. Kutsal metinlere parçacı bir bakışla yönelindiğinde, orada, Yahudi deyişle, '*şeytan bile kendini haklı gösterecek ifade bulabilir.*'

*Beşincisi ise, Kur'an'daki bilgi kavramı bağlamından koparılarak, aslında kavramların içerimlerinin kültürel koşullu olduğu ve anılan içerimlerin tarihsel süreçte evrildiği olgusunun görülmesinin önüne set çekilmektedir. Oysa biz biliyoruz ki, genel kavramlar, bağlamsal içeriklerle var olurlar ve o içerimler dönemden döneme değişirler. Aynı olgu bilim adamlarının çalıştığı paradigmlar içinde söz konusudur ve paradigmlar da dönemsel niteliktedir. Bu yüzden, Birûnî, Fârâbî, İbn Sînâ, Harezmi vb. ortaçağ düşünürlerinin çalıştığı paradigma modern bilimsel paradigmadan oldukça farklıdır. Anılan düşünürler, çalıştıkları erekselci, Tanrı odaklı paradigmayı eleştiri süzgecinden geçirip seküler temelli dinamik bir paradigmaya yönelemedikleri için, İslam dünyasında arzulanan ereklere ulaşıldığı savlanarak bilim duraklamış ve nihayet tarihe karışmıştır. Ayrıca, söz konusu İslam bilginlerinin bilime tarihsel katkılarının ne ölçüde olduğu hala yanıt bekleyen bir sorudur ve bu sorunun yanıtını bulmak için, Eski Yunan, Hint, İran kökenli bilimsel miras açıkça ortaya konmalıdır. Ancak bu türden bir çaba içinde gerçekleşen bir karşılaştırma, bir orijinalliğin olup olmadığını gösterebilir ve öyle sanıyorum ki, anılan türden bir araştırma ciddi bir orijinalliğin olmadığını gösterecektir. Ayrıca onların kendilerinden önce oluşmuş bilimsel mirasa ilgi duymaları, İslam dinin bilgi ve bilime vurgu yapmasından ziyade genişleyen İslam devletinin gereksinimlerini gidermeye ve var olan bilimsel mirası İslamileştirmeye dönüktür. Bunun en

açık göstergesini, Kindî ve İbn Rüşd gibi düşünürlerin geçmiştekilerin bilimleriyle uğraşmanın İslama göre caiz olup olmadığını tartışmak zorunda kalmalarından çıkarsamak olanaklıdır. İslam bilgi ve bilime koşulsuz kucak açsaydı anılan düşünürler, söz konusu sorunları tartışmak zorunda kalır mıydı? Yine bilimi de içeren felsefe Gazzâlî'den sonra tarihe karışır mıydı?

Sonuç:

Özdemir İnce'nin deyişiyle, *'İslam dünyasının trajedisi, bilimsel gelişimi ıskalamasında yatar; çünkü İslam dünyası Kopernik'le başlayan bilimsel devrimleri izlemedi, izleyemedi; bunun yerine Hıristiyan dünyasının bıraktığı bir yöntem sığındı, inancı bilimselleştirmeye, bilgiyi İslamileştirmeye sığındı.'* (Özdemir İnce, Kopernik Devrimi, Hürriyet, 13.06.2004) İslam bilimi teşvik eder önermesi, bu açıdan bilginin İslamlaştırılması düşüncesinin basit bir izdüşümünden başka bir şey değildir ve bu anlayış, bilimi dogmalaştırmak ve deneysel temelli bilimi yok etmek bir yana, İslam uluslarının emperyalizmin oyuncağı olarak kalması, üretime yönelmemesi ve gelişmemesi gibi yadsınamayacak olumsuzluklar içermektedir. Bu olguları dillendirmek, sanıldığı aksine dinsizlik yapmak değil, bilimle dinin farklı etkinlikler olduğunu ve dinsel önermelerin tarihsel koşullu olduğunu anımsatmak içindir. Artık sizce Türk aydınlanmasının temellerine geri dönmenin, uyanmanın ve nesnel temelli, seküler bilimi önder edinmenin zamanı gelmedi mi?